

Önboncolgatás

Utólagos elmélkedések Miljenko Jergović *Otac* című könyvéről.
Rende, Belgrád, 2010

Miljenko Jergović termékeny horvát író, publicista és kritikus öt évvel ezelőtt megjelent, *Otac* című könyve a műfaj-poétikai besorolás értelmében „kilóg” a szerző korábbi és későbbi műveinek sorából. Jergovićot ugyanis a délszláv kritika elsősorban regény-, illetve novellaíróként tartja számon. Ezekben az értelmezésekben már-már közhellyé látszanak szilárdulni azoknak az olvasatoknak a lenyomatai, amelyek alapján a szerzőt a nagy történelmi traumák életszerű, kiváló epikai készséggel és lendülettel ábrázolni tudó írók közé szokás sorolni, akik az Ivo Andrić-i regénypoétika mai, (poszt)modernizált változatát próbálják továbbvinni. A *Ruta Tannenbaum* (2007) vagy a *Rod* (2013) című regények, valamint a *Mama Leone* (2005) című elbeszéléskötet valóban alátámasztják a kritika ez irányú alapállását.

Az *Otac* viszont másmilyen szöveg, mindeddig az egyetlen olyan Jergović-könyv, amely teljes mértékben *non-fiction*, és amely rövidített önéletrajzként, kordokumentumként, naplóként, vallomásként, emlékiratként, esszéként, intim kitérülésként, kíméletlen írói önboncolgatásként egyaránt olvasható. Régi közhely, hogy nem illik vájkálni a szerző magánéletében, hogy nemhogy nem udvarias, hanem az értelmezés szempontjából nem is ajánlatos, mi több, károsnak bizonyulhat egy könyv megírásának okait, külső körülményeit firtatni, a szerző életében végbement események, traumák hatásának tulajdonítani egy mű keletkezését. Mégis, ennek a könyvnek az esetében direkt összefüggés van egy fontos esemény – a szerző, Miljenko Jergović édesapjának halála, illetve halálának híre – és a könyv megírása között. Miután ugyanis megtudta, hogy édesapja meghalt, Jergović nekilátott az *Otac* című könyv megírásának, és pár hét alatt el is készült vele.

Tájainkon viszonylag nagy hagyománya van az úgynevezett „aparegényeknek”, az olyan műveknek, amelyekben a (fiktív) apafigurának fontos, erősen szimbolikus szerepe van. Ilyen értelemben az egyik legfontosabb délszláv irodalmi apafigura Eduard Sam, Andi Sam apja, akit Danilo Kiš saját, eltűnt (minden bizonnyal Auschwitzban elgázosított) apjáról, Kohn Eduárdról mintázott. Ez az apafigura különböző formákban és inkarnációkban, szólamokban és hanghordozásokkal végigvonul Kiš családi ciklusán, illetve a trilógiaként is olvasható *Kert, hamu, Fővenyóra* és *Korai bánat* című könyveken. De még az sem lenne túl nagy melléfogás, ha Kiš egyik legkedvesebb magyar szerzőjének, Kosztolányi Dezsőnek az *Aranysárhány* című regényét is az aparegény egy (burkolt) változatának tekintenénk.

A fent említett irodalmi apafigurákat egyfajta narrátori misztifikáció, enigmatizmus jellemzi (a vulgáris freudi értelmezés ezekben az esetekben a gátlásos, gyenge fiú sikertelen leszámolását hajlamos látni az erős, diktatorikus, mindentudó, szigorú apafigurával). Jergović apaesszéje, nyilvánvalóan tudatosan, az apafigura irodalmi „éterizálását”, felmagasztosítását látszik felszámolni, bár néhány rejtély, amely minden (irodalmi) apafigurát jellemezni szokott, természetesen itt is megoldatlanul marad.

A férfi felmenő ilyenén történő profanizációjához minden körülmény adottnak látszik. Miljenko Jergović apja nem egy erős apafigura, nem ijesztő, nem túl kreatív, de nem is egy botrányhős, nem agresszív, nem alkoholaista, bármiféle lázadásnak egészen a legújabb háború kitöréséig semmi jelét nem mutatja. Ő egy egyszerű, bár a páciensek és a polgárok körében nagy tekintélynek örvendő, kötelességeinek szorgalmasan eleget tevő, „szófogadó” polgára volt a szocialista Jugoszláviának. Leukémiára specializált szakorvosként dolgozott a szarajevói kórházban. A karriernek azonban nagy ára volt: a kis Miljenko ugyanis elvált szülők fiaként nőtt fel a hetvenes–nyolcvanas évek Szarajevójában, a (Radina Vučetić belgrádi történész könyvcímével élve) *Coca-Cola szocializmus* korának talán egy kissé atipikusan magába forduló gyermekeként.

A gyermek, később kamasz fiú, hetente kétszer találkozott az apjával, leggyakrabban a kórház parkjában. Viszonyuk a tájainkon tipikus apa-fiú viszonyt tükrözi: inkább a szakmáról vagy a politikáról társalogtak, a mélyebb, lényegre törő családi vagy intim kérdések válaszai kimondatlanok maradtak, azoktól általában játékos, ám bivalyerős ölelésekkel határolódott el.

Mert hiszen sok titkolnivalója volt, mint ahogy úgy általában a szocialista Jugoszláviában rengeteg volt az eltitkolt, elfojtott, ki nem beszélt dolog, a második világháborúban elkövetett rémtettek elkövetői és elszenvedői egyaránt hallgattak a múlttól. A második, titói Jugoszlávia alapjaiba

szinte bele volt kódolva az effajta hallgatás, a közelmúltról való hallgatás *omertája*. A lázadó, kamasz Miljenko Jergović (e könyv egyik hőse), mivel nem örökölte apja természettudományok iránti fogékonyságát, a humán tudományok, még konkrétabban a történelem, az archívumok tanulmányozása felé fordul. Döbbenettel és egész életre szóló dilemmával tölti el az a hirtelen felismerés, hogy apai nagyanyja tevékenyen részt vett a szerbek és zsidók üldözésében a második világháborús Szarajevóban, amely akkor az úgynevezett Független Horvát Állam jurisdictiója alá került. A testvériség–egység szellemében nevelkedő ifjú számára sokkoló lehetett az a hirtelen jött ismeret, hogy hívő, katolikus nagyanyja usztasa volt, és hogy Argentínában még él két nagynénje, akik usztasaként szintén a partizánok megtorlásai elől menekültek el.

S bár a jaspersi értelemben vett kollektív bűnről, az úgynevezett *magnum crimen*ről szóló elméletek helytállóan látszanak, az „öröklődő bűn” tézisének, miszerint a régen az elődei által elkövetett bűnököt magát, konkrétan Miljenko Jergovićot is terhelik, némiképp túlzottnak, erőltettnak látom.

Tény azonban az, hogy az *Otac* című kötetet *egy családragény végeként* is lehet értelmezni, hiszen az, aki először megírta (akár így, dióhéjban is) a valaha igen népes Jergović család történetét, az maga szakított ennek a családnak a hagyományával. Ez a szakítás persze már a címbe foglalt apával megkezdődött: itt a könyv egyik legmeggrázóbb, ép ésszel legnehezebben felfogható és értelmezhető jelenetét idézhetnénk be, amikor az usztasapárti Štefanija nagymama, a nagy katolikus hívő, 1945-ben a partizánoktól visszajött, majdnem halálán lévő, tífuszban szenvedő fiát – a narrátor édesapját – nem hajlandó egy pohár vízzel sem kiszolgálni, mert abban a hitben él, hogy erőszakosan besorozott partizán fia lőtte az Ausztria felé menekülő usztasákat. Annyira következetes tehát a nagymama hitében és nemzeti érzelmeiben, hogy inkább hagyja elpusztulni fiát (aki szerencsére a végén mégis felépült, hiszen ha nem így lett volna, akkor nemhogy ez a könyv, de még a szerzője sem születik meg soha), minthogy elárulja elveit.

Azzal, hogy Jergović elbeszéli ezeket a féltve őrzött családi titkokat, azzal, hogy az olvasóközönség (kárörvendő) szeme elé tárja ezeket a tényeket, önmagát sem kímélve, vagyis azzal, hogy az elmúlt évek, évtizedek során a regényeiben, kritikáiban, publicisztikai írásaiban már igen markánsan megfogalmazott, egyértelműen antiklerikális, antinacionalista, háborúellenes attitűdjét itt még jobban megerősíti, egyszersmind privát szinten is szakít, még hozzá látványosan és radikálisan, az egykori családi, vallási és nemzeti értékrenddel. Jergović egy keményen mainstream-ellenes világlátást ismertet, és ebben az értelemben ez a nem-fikcionális könyv

erősen elkötelezett mű, amely az erkölcsi dilemmákkal, illetve a délszláv szekrényekben már réges-rég jelen lévő csontvázakkal való őszinte és felelősségteljes szembenézést sürgeti. Talán ez lehet az egyik oka annak, hogy Jergović nem örvend nagy népszerűségnek a kortárs délszláv irodalmi közéletben.

Kínos kérdéseket felvető, lassú folyású, elmélkedve olvasandó könyvvel találja magát majd szembe az, aki úgy dönt, hogy kezébe veszi ezt a sok értelemben rendhagyó Jergović-művet. A szerbül nem tudó magyar befogadók előtt tudtommal most először jelenik meg belőle egy-egy reprezentatív részlet Orovec Krisztina fordításában. Reméljük, előbb-utóbb az egész könyv is olvasható lesz magyarul. Az idő nem sürget túlságosan, hiszen egy időtálló, nemcsak az aktuális szituációra reflektáló műről van szó.